

УДК 371.15:17.022.1

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ АВТОРИТЕТУ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

І.Л. Холковська

У статті на основі аналізу різних підходів до розуміння сутності педагогічного авторитету визначено структуру, типи, принципи і етапи формування авторитету класного керівника як організатора і координатора виховного процесу. Авторитет класного керівника розглядається як відносно стійке емоційно-ціннісне ставлення учнів до вчителя, в якому у певному співвідношенні поєднуються почуття симпатії, довіри, поваги і захоплення. Аналіз якісних відмінностей між почуттями симпатії і поваги дав підстави для виокремлення двох типів педагогічного авторитету, перший з яких ґрунтується переважно на симпатії та вдячності, інший – на повазі та визнанні.

Ключові слова: авторитет, педагогічний авторитет, симпатія, повага, влада, структура авторитету, принципи формування педагогічного авторитету.

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ АВТОРИТЕТА КЛАСНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ

И.Л. Холковская

В статье на основе анализа различных подходов к пониманию сущности педагогического авторитета определена структура, типы, принципы и этапы формирования авторитета классного руководителя как организатора и координатора воспитательного процесса. Авторитет классного руководителя рассматривается как относительно устойчивое эмоционально-ценностное отношение учеников к учителю, в котором в определенном соотношении представлены чувства симпатии, доверия, уважения и восхищения. Анализ качественных различий между чувствами симпатии и уважения дал основания для выделения двух типов педагогического авторитета, первый из которых основывается преимущественно на симпатии и благодарности, другой – на уважении и признании.

Ключевые слова: авторитет, педагогический авторитет, симпатия, уважение, структура авторитета, принципы формирования педагогического авторитета.

THE PROBLEM OF FORMING OF CLASSROOM TEACHER AUTHORITY

I.L. Kholkovska

In the article on the basis of analysis of the different going near understanding of essence of pedagogical authority a structure, types, principles and stages of forming of authority of class leader, is certain as an organizer and coordinator of educator process. Authority of class leader is examined as the relatively steady emotionally-valued attitude of students toward a teacher, in that feelings of liking, trust, respect and admiration is presented in certain correlation. The analysis of quality distinctions between feelings of liking and respect grounded for the selection of two types of pedagogical authority, first from that is base on mainly liking and gratitude, other – on respect and confession.

Keywords: authority, pedagogical authority, liking, respect, structure of authority, principles of forming of pedagogical authority.

Педагогічна діяльність належить до тих видів діяльності, успішність яких визначальною мірою залежить від характеру взаємостосунків між її учасниками. Успішне вирішення складних і відповідальних завдань навчання та виховання залежить передусім від особистості класного керівника, його загальної культури та ерудиції, від того, як його сприймають й оцінюють учні. Авторитет педагога є тим особистісним чинником, який спонукає школярів дослухатися до його думок і порад, довіряти його настановам, приймати його цінності й переконання, наслідувати його поведінку. Від авторитету вчителя суттєво залежить ефективність застосування у виховному процесі таких методів, як приклад, навіювання і переконування. Навіть найрозумніші аргументи, висловлені неавторитетним вчителем, втрачають свою силу і не сприймаються учнями.

Проблема педагогічного авторитету привертала увагу багатьох дослідників, які визначали його сутність і особливості формування (І. П. Андриаді, В.М. Галузьяк, Ф.М. Гонаболін, М.Д. Левітов, М.Ю. Кондратьєв, А.С. Макаренко, А.В. Петровський, Д.Ф. Самуйленков, І.О. Синиця, І.В. Страхов, О. В. Сухомлинський та ін.). Феномен авторитету розглядається в філософському, соціологічному, психологічному і педагогічному аспектах. З філософських позицій його вивчали П. С. Гуревич, В. К. Калиничев, Ю.В. Кисельов та ін., з соціологічних позицій – І.П. Волков, А.В. Воробйов, Б.Ф. Поршнев та ін., з позицій соціальної психології, психології управління та психології особистості – І.П. Волков, В. Б. Ольшанський, Я.Л. Коломинський та ін. Проблема педагогічного авторитету часто розглядається у зв'язку з вивченням стилів керівництва (Ю.М. Ємельянов, Е.С. Кузьмін, Н.Ф. Маслова, А.М. Омаров, А.Л.

Свенцицький, Ю.П. Стьопкін та ін.). Різні аспекти авторитету педагога знайшли висвітлення у працях, присвячених проблематиці взаємовідносин педагога і учнів (Ш.О. Амонашвілі, О.В. Киричук, О.Г. Ковальов, І.С. Кон, Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, А.В. Мудрик та ін.). А.С. Макаренко [12] і М.І. Станкін [16] розмежували істинний і хибний педагогічний авторитет, виокремили й описали різновиди хибного авторитету, їх негативний вплив на особистісний розвиток вихованців. І.П. Андріаді [2], М.Ю. Кондратьєв [10], Д.Ф. Самуйленков [14] дослідили структуру педагогічного авторитету, розкрили його компоненти і шляхи формування. І.В. Страхов [17] та І.О. Синиця [15] у своїх працях схарактеризували особливості становлення авторитету вчителя в контексті проблематики педагогічного такту. В. М. Галузяк розглядає сутність педагогічного авторитету в контексті таких більш загальних феноменів, як «референтність педагога» [5; 8] і «педагогічна влада» [6; 7].

Про важливе значення авторитету педагога як чинника ефективності виховання говорили багато педагогів і психологів (Ш.О. Амонашвілі, І.Д. Бех, Г.С. Костюк, А.С.Макаренко, В. Б. Ольшанський, В.О. Сухомлинський та ін.). Водночас, чимало питань, що стосуються розуміння сутності педагогічного авторитету та чинників його формування, залишаються малодослідженими і відкритими для подальших пошуків. Передусім варто звернути увагу на відсутність чіткості й послідовності у трактуванні сутності цього феномену. Його розуміють як «особливу професійну позицію, що визначає вплив на учнів, надає право приймати рішення, виражати оцінку, давати поради» [9, с. 9]; «соціокультурний феномен, що якісно характеризує систему ставлення до педагога, визначає його професійно-особистісний статус, прийняття і визнання його пріоритетної ролі в системі суб'єктних педагогічних стосунків» [2, с. 99]. На думку Ю.М. Кондратьєва, «авторитет учителя в очах учнів – це визнання за ним права приймати відповідальні рішення в різних ситуаціях спільної діяльності, а також значущість для учнів професійних, громадянських і духовних якостей особистості вчителя» [10, с. 22].

Досить часто у визначеннях авторитету йдеться не стільки про його сутність як таку, скільки про його наслідки та ефекти: ідентифікація з учителем, визнання учнями за педагогом права приймати відповідальні рішення в ситуаціях спільної діяльності, наслідування учнями поведінки і ціннісних орієнтацій учителя, здатність педагога скеровувати вчинки і думки вихованців тощо.

Тривалий час для педагогіки характерним було спрощене уявлення про авторитет як безпосереднє відображення професійних якостей і достоїнств педагога: його здібностей, інтелекту, майстерності, компетентності, якостей характеру, ставлення до учнів тощо. Формування авторитету зазвичай пов'язують з такими якостями вчителя, як доброта, гуманність, справедливість, вимогливість, широка ерудиція, глибоке знання предмету, розуміння учнів, почуття гумору та ін. Проте жодна з цих якостей, якою б мірою вона не була розвинена, не гарантує формування авторитету вчителя.

Метою нашої статті є аналіз наявних підходів до розуміння сутності педагогічного авторитету та визначення на цій основі структури, умов і етапів формування авторитету класного керівника як організатора і координатора виховного процесу.

Термін авторитет (від лат. *auctoritas* – влада, вплив) у тлумачному словнику трактується як «загальновизнане значення, вплив, поважність (особи, організації, колективу, теорії і т. ін.)» [1]. Авторитетом в якійсь сфері життя і діяльності називають людину, з думкою якої рахуються, яку прагнуть наслідувати і якій довіряють прийняття важливих рішень. Варто зазначити, що авторитетність є атрибутивною якістю особистості, яка існує лише у чийомусь сприйнятті і відображає міру значущості цієї особистості в очах тієї чи іншої особи. Авторитетність вчителя – його суб'єктивна значущість для учнів, добровільне прийняття впливу, що ґрунтується на визнанні достоїнств педагога.

Поняття «авторитет» буквально означає загальновизнане значення людини, її вплив на інших, підтримку її поглядів і діяльності суспільною думкою, прояв поваги, довіри до неї, навіть віри в неї: у її розум, волю, моральність, здатність створити благо, віддавати всі сили спільній справі.

Н. А. Морева, стверджує, що авторитет – загальновизнане значення особи або організації в різних сферах громадського життя, засноване на глибоких знаннях, компетенції, досягненнях у своїй сфері, а також сама особа, що користується впливом або визнанням. До специфічних особливостей авторитету педагога, що визначається як авторитет знань, спілкування, особистості, зовнішності, вона відносить: моральну суть особи педагога (відкритість, щирість, наполегливість, відсутність тиску і т. п.); моральне самовдосконалення (вимогливість до себе, принциповість, ідейна позиція, громадянська переконаність); інтелектуальну розвиненість, духовність, незалежність суджень і вченість; повага до особистості вихованця, що створює сприятливу атмосферу взаємодії учнів і педагога, морально-естетичне взаємне тяжіння [13, с. 157].

На думку І.П. Андріаді, авторитет особистості можна розглядати як результат відображення у свідомості людей соціальної значущості, цінності тих властивостей, які властиві цій людині як членові соціальної спільноти і як суб'єктові соціально-значущої діяльності, і вирішальним моментом у формуванні

авторитетних стосунків може виявитися не сама по собі об'єктивна цінність якихось властивостей особистості, а їх суб'єктивна значущість для іншого [2].

На наш погляд, адекватне розуміння сутності педагогічного авторитету класного керівника можливе на основі соціально-психологічного підходу, згідно з яким цей феномен слід розглядати як результат соціальної перцепції – сприйняття учнями особистості вчителя. Специфіка авторитету полягає в тому, що як соціально-психологічний феномен він відсутній у структурі особистості його носія, але обумовлений його індивідуальними властивостями, які певним чином сприймаються й оцінюються навколишніми людьми. Авторитет учителя представлений у внутрішньому психологічному світі учнів й існує в просторі міжособистісних стосунків. Його формування відбувається за психологічним механізмом, описаним Ю.М. Кондратьєвим: індивідуальні особливості авторитетної особи → їх сприйняття, формування авторитетних стосунків в умовах спільної діяльності та спілкування → ідеальна представленість авторитетної особи у свідомості іншого → реалізація стосунків авторитетності в спільній діяльності та спілкуванні [10].

Авторитет учителя залежить не тільки і навіть не стільки від того, яким він є сам по собі, скільки від того, яким його бачать учні [5]. Особистість педагога сприймається та оцінюється вихованцями не безпосередньо, а крізь призму їх ціннісних критеріїв та орієнтацій. Тому можна стверджувати, що авторитет учителя визначається потребами і ціннісними орієнтаціями учнів не меншою мірою, ніж якостями самого вчителя. Немає педагога авторитетного взагалі. Те, що викличе захоплення і матиме вплив на одних учнів, може залишити байдужими інших, які орієнтуються на інші цінності та ідеали. Не залишається незмінним авторитет учителя і за тривалої взаємодії з одними й тими ж вихованцями, оскільки в процесі вікового розвитку змінюється їх мотиваційна сфера, одні цінності втрачають силу, інші посилюються, формуються нові потреби, інтереси, ідеали.

Феномен авторитету має емоційну природу. По суті, це відносно стійке емоційно-ціннісне ставлення учнів до педагога, в якому у певному співвідношенні поєднуються почуття симпатії, довіри, поваги і захоплення. Варто зазначити, що перераховані почуття далеко не завжди однаковою мірою представлені у ставленні учнів до авторитетного класного керівника. Є педагоги, яких учні поважають, але не відчувають до них особливої симпатії і довір'я. Є також вчителі, до яких учні більшою мірою відчувають симпатію і довіру, ніж повагу і захоплення. Симпатія і повага – взаємопов'язані, але відносно незалежні аспекти ставлення до авторитетної особи. Повага – почуття, яке виражає позитивну оцінку людини з погляду її успішності, ефективності, компетентності, соціальної адаптованості, здатності добиватись успіхів у різних сферах життєдіяльності. Педагоги, яких учні поважають, характеризуються насамперед високими здібностями і якостями, що стосуються сфери досягнень: активність, сила, енергійність, цілеспрямованість, компетентність, здатність до ефективного вирішення проблем, впевненість у собі, успішність, талант. Вони домінують, лідирують у міжособистісних стосунках, викликають захоплення, прагнення бути схожими на них. Симпатія – це позитивна емоційна оцінка особистісних, «людських» якостей педагога. Вчитель, який викликає симпатію, головним чином характеризується високими моральними якостями, що проявляються в сфері міжособистісних стосунків: доброта, порядність, чесність, справедливість, відвертість, чуйність, дружелюбність, готовність у будь-який момент прийти на допомогу, зрозуміти і поспівчувати. Учні симпатизують насамперед тим педагогам, які ставляться до них з симпатією, виявляють безкорисливу любов і турботу, приймають їх такими, якими вони є, з усіма недоліками. Такі педагоги зазвичай викликають почуття вдячності і довір'я, відданість і бажання відповідати взаємністю, оберігати їх від неприємностей. На відміну від поваги, симпатія передбачає такі параметри міжособистісного спілкування, як емоційна близькість, мала психологічна дистанція, рівноправність психологічних позицій партнерів по спілкуванню. Особливості «симпатичного, приємного вчителя» дещо відрізняються від особливостей вчителя «видатного, поважного», що дає підстави для виокремлення двох типів педагогічного авторитету, перший з яких ґрунтується переважно на симпатії та вдячності, інший – на повазі та визнанні [5]. Виокремлені типи авторитету за своїм психологічним змістом пов'язані з описаними Е.Фроммом двома формами любові – материнською і батьківською [18]. Материнська любов – спонтанна, безумовна і безкорислива, любов ні за що, і навіть не зважаючи ні на що. Батьківська любов – вимоглива, яка завжди має під собою якусь основу, це любов за певні успіхи чи досягнення, любов, яку потрібно заслужити своїми зусиллями. Педагог, зорієнтований на материнську модель стосунків, приймає вихованців безумовно і задовольняє такі їх фундаментальні потреби, як потреба в позитивному емоційному контакті, допомозі, захисті і підтримці, тим самим викликаючи до себе зворотне позитивне ставлення, довір'я і симпатію, почуття вдячності і прихильності. Його авторитет ґрунтується на взаємності вихованця, довір'ї, приязні, небажанні засмучувати своєю поведінкою людину, яка любить, вірить у нього, турбується і допомагає. В цьому випадку має місце емоційна залежність вихованця від вихователя, коли його емоційне самопочуття безпосередньо залежить від самопочуття останнього. Дещо інший характер має ставлення вихованця до педагога, зорієнтованого на батьківську модель стосунків, – психологічно сильного і

домінантного, який викликає насамперед захоплення і прагнення бути схожим на нього. Якщо в першому випадку авторитет учителя ґрунтується на тому, що він робить для учнів, то в цьому – на тому, кого він представляє, що символізує для них. Такий педагог може ставитися до вихованців навіть дещо прохолодно, підтримувати між собою і ними певну дистанцію і разом з тим приваблювати їх власними успіхами й особливими уміннями, талантами, якостями (незалежністю, впевненістю в собі, сміливістю, силою і т.п.). Його вплив ґрунтується на потребі вихованців в ідентифікації з сильною, успішною, престижною особистістю, яка репрезентує їх ідеал.

Цікаво в цьому ракурсі порівняти типи авторитету двох видатних педагогів – А.С.Макаренка і В.О.Сухомлинського. Виходячи з аналізу особливостей їх спілкування з вихованцями, дослідники стверджують про переважну орієнтацію першого на батьківський тип спілкування і, відповідно, батьківську форму любові, тоді як для спілкування другого більш характерною є материнська модель стосунків і материнська форма любові [3; 4]. Педагогічне кредо А.С.Макаренка – «Якомога більше поваги і якомога більше вимогливості до вихованця» – одна із центральних характеристик вимогливої, умовної «батьківської» любові, тоді як «Серце віддаю дітям» В.О.Сухомлинського – квінтесенція самовідданої і безумовної материнської любові.

Авторитет симпатії і авторитет поваги навряд чи існують у «чистій» формі. Більшою чи меншою мірою вони можуть бути представлені в структурі авторитету кожного педагога. Однак, це не заперечує свідоме чи підсвідоме тяжіння педагогів до якогось із типів авторитету, зумовлене певними особливостями їх темпераменту і характеру.

Однією з складних психолого-педагогічних проблем є з'ясування чинників формування педагогічного авторитету. І.П. Андріаді на підставі проведеної аналітичної роботи визначила структуру авторитету педагога, в якій представлені суб'єктивні і об'єктивні складові [2].

1. *Професійна складова.* Суттєвою у розумінні основ авторитету є інформаційна цінність однієї особистості для іншої. У комунікативному процесі між людьми відбувається не просто рух інформації, але, як мінімум, активний обмін нею. Інформація є «базовою цінністю», початковою стадією формування авторитету. На цьому етапі особистісні якості можуть взагалі не фіксуватися. Проблемність ситуації полягає в тому, що оцінка важливості, необхідності певних знань з боку вчителя і учня часто не збігається.

2. *Особистісна складова.* До складу особистісного компоненту педагогічного авторитету входять ціннісна складова (носієм яких конкретних моральних, філософських, естетичних та ін. цінностей є педагог); характерологічна складова (риса характеру як передумови для формування авторитету); культурологічна складова (культура поведінки, загальна ерудиція, коло інтересів, стиль спілкування). У вихованні підростаючого покоління особистість педагога не можуть замінити ані найкращі посібники, ані майстерно виконані методичні розробки. Щоб погляди на світ, сформовані під час класних годин, в урочний та позаурочний час, стали власними переконаннями учнів, учитель повинен виступати в ролі неформального лідера учнівського колективу, мати незаперечний авторитет.

До об'єктивних чинників становлення авторитету вчителя І.П. Андріаді відносить соціальний і рольовий компоненти.

Соціальну складову у структурі авторитету педагога становлять соціальна перцепція професії, сприйняття її суспільної значущості, соціальні стереотипи. Виражені професійні риси одного педагога розглядаються як якості, властиві будь-якому представнику цієї професії (наприклад, «всі вчителі вимогливі»). Стереотип сприйняття вчителя має місце серед батьків учнів. Батьки можуть здійснювати вагомий вплив на авансування довіри педагогу на початку його взаємодії з учнями. Стереотипи та імідж несуть у собі інтенсивний емоційний заряд, тому педагог повинен зробити все, від нього залежне, щоб справити на учнів позитивне перше враження. Імідж – це також форма життєвого прояву людини, завдяки якій широко виявляються ефективні особистісно-ділові характеристики. Серед них пріоритетними слід визнати вихованість, ерудованість, професіоналізм – це основа, на якій тримається імідж учителя. На формування іміджу впливають такі фактори, як персональні характеристики: фізичні, психофізіологічні особливості, якості характеру особистості. Їх позитивне виявлення може стати запорукою створення необхідної тональності першої зустрічі з учнями. Якщо перше враження в цілому позитивне, то надалі слова і вчинки педагога будуть сприйматися правильно, слугувати керівництвом до дій. Сформована установка до образу вчителя справляє суттєвий вплив на сприйняття його дій учнями. Тому питання, важливі для формування світогляду майбутніх громадян, повинен підіймати в учнівському колективі учитель, який користується заслуженим авторитетом. У нашому суспільстві існує традиція ставлення до діяльності вчителя, в основі якої розуміння її цінності, значущості для виховання майбутніх поколінь, що позитивно впливає на процес формування авторитетних стосунків у вигляді авансування довіри. Однак варто пам'ятати і про іншу закономірність – для того, щоб забезпечити престиж професії учителя в суспільній свідомості, необхідно його підвищувати в свідомості самих педагогів.

Рольова складова у структурі педагогічного авторитету тісно пов'язана з соціальною роллю і статусом. Посада визначає ієрархічне положення людини, її статус, що важливо для побудови авторитетних стосунків. Зрозуміло, що положення, яке посідає педагог в соціальному середовищі, саме по собі не справляє вирішального впливу на уявлення про його роль і можливості впливу. Однак зовсім не враховувати соціальної ролі не можна, тому що вона відображає рівень потенційної довіри до педагога, особливо на початковій фазі побудови авторитетних стосунків.

Варто зазначити, що жоден з компонентів структури авторитету не існує незалежно від іншого. Всі вони взаємопов'язані, взаємно доповнюють або, у небажаному випадку, послаблюють один одного. Всі компоненти авторитету педагога більшою чи меншою мірою динамічні. Соціальна та рольова складові характеризують об'єктивний бік феномена авторитету, тоді як професійний та особистісний – суб'єктивний. Але тільки діалектична єдність суб'єктивного та об'єктивного породжує справжню авторитетну позицію у міжособистісних стосунках.

Авторитет можна розглядати як одну із форм влади педагога, оскільки володіння ним дає змогу, не вдаючись до погроз, винагород чи раціональних аргументів, безпосередньо впливати на думки, почуття і поведінку учнів, спонукати їх до певних дій [11]. В основі авторитетності вчителя можуть лежати різні форми влади: нормативна влада, влада примусу, влада винагороди, референтна влада, експертна влада [6]. У взаємодії з учнями класні керівники тією чи іншою мірою спираються на кожен з них. *Нормативна влада* ґрунтується на владних повноваженнях, якими наділяє вчителя його посада, соціальний статус і роль. Вагому роль відіграє також вік: вчитель набуває в очах учнів авторитету як старша, досвідченіша людина. *Влада примусу* залежить від здатності й готовності вчителя використовувати погрози та покарання за порушення тих чи інших норм поведінки. *Влада винагороди* ґрунтується на можливості залежно від поведінки учнів задовольняти важливі для них потреби, бажання. Як влада примусу, так і влада винагороди мають незначний виховний ефект, їх вплив є переважно ситуативним і поширюється лише на поведінку, яка постійно контролюється. Норми поведінки, дотримання яких вчитель домагається виключно покараннями чи заохоченнями, як правило, мають для учнів зовнішній, нав'язаний і нестійкий характер. *Референтна влада*, на відміну від попередніх, формується в процесі міжособистісної взаємодії і ґрунтується на механізмі ідентифікації учнів з людиною, яка викликає у них повагу, симпатію і довіру як особистість. Ключову роль тут відіграють особисті якості (передусім моральні) вчителя, його сприйняття учнями як людини, що викликає захоплення і довір'я. В основі *експертної влади* лежать визначні, досконалі знання, вміння та здібності вчителя у певній сфері життєдіяльності, передусім у галузі навчального предмета та методики його викладання.

Саме референтна і експертна влади забезпечують формування справжнього педагогічного авторитету. Авторитетний вчитель викликає в учнів бажання брати з нього приклад, наслідувати його поведінку, манери. Завдяки ідентифікації вони запозичують його думки, ціннісні орієнтації, погляди, ставлення до праці і до інших людей. Впливовість такого вчителя ґрунтується на довірі учнів до нього, переконаності в його правоті, готовності розділити з ним відповідальність за рішення, що приймаються.

Авторитетність педагога є важливою передумовою ефективності його виховних впливів, успішності навчання і переконування. По-справжньому авторитетному вчителю немає потреби вдаватися до постійних вимог, зауважень, нотацій, а тим паче покарань, щоб спонукати учнів до певної поведінки. Вони добровільно йдуть назустріч, дослухаються до його порад, натяків і побажань, дорожать його думкою, намагаються відповідати його очікуванням. Навіть критика і негативні оцінки такого вчителя не ображають учня, а викликають бажання виправити власні помилки.

Складною проблемою педагогіки і психології є визначення умов формування авторитету вчителя, класного керівника. Дослідники виокремлюють низку принципів формування педагогічного авторитету [2].

Принцип успіху в суспільній діяльності. Класний керівник, як і кожен учитель, реалізує себе в учнях. Але його успіх ще більш віддалений, ніж результат діяльності вчителя-предметника, тому що наслідки виховної роботи класного керівника не сьогоденні показники, а віддалені у часі сформовані позитивні риси характеру, моральні якості, загальна спрямованість особистості. Класний керівник повинен прагнути успіху в суспільній діяльності, яка є близькою перспективою, тому що це важливо і для його ствердження як професіонала, і для формування високої самооцінки дітей. А дальньою його перспективою є розвиток гармонійної особистості, здатної до саморозвитку, задля чого класний керівник планує комплексність педагогічного впливу і різноманітність форм виховної роботи.

Принцип врахування ціннісних орієнтацій і потреб учнів. Про цей принцип нагадував Ш.О.Амонашвілі, коли говорив про «трагедію виховання»: мета учня спрямована в сьогодення, вона близька і зрозуміла йому, а мета педагога – у майбутнє життя дорослої особистості. Тому так важко знайти у навчально-виховному процесі точки збігу ціннісних орієнтацій, які б слугували відправним пунктом для налагодження діалогу. Класний керівник як професіонал повинен враховувати потенційні можливості віку, рівень вихованості дітей і першим торувати шлях взаєморозуміння.

Принцип суб'єкт-суб'єктного характеру і особистісної опосередкованості авторитетних стосунків. Кожен педагог формує дитину не по частинах, а має справу з цілісною особистістю, тобто повинен піклуватися і про здібності, і про моральність. Однак в залежності від своєї професійної ролі учитель організує переважно ту чи іншу сферу життя дитини. Тільки класний керівник займає особливе місце в системі виховання школярів, тому що його головна лінія – взаємодія з самою дитиною, під час якої і він, і дитина змінюються, коригують поведінку один одного з врахуванням особистісних пріоритетів. Педагогічна майстерність кожного класного керівника, незалежно від набутого досвіду, виявляється у взаємодії з кожним окремим вихованцем на основі особистісної опосередкованості авторитетних стосунків.

Принцип вікової опосередкованості авторитету. Авторитет педагога в очах учнів, як правило, має різні детермінанти залежно від вікових особливостей розвитку особистості. У молодшому шкільному віці учні визнають авторитет учителя, як правило, у першу чергу в силу авторитетності для них самої рольової позиції педагога. Загальновідомо, що найбільш сильне враження на дітей справляє учитель початкових класів. Пояснюється це тим, що учитель початкових класів в уяві школярів – найбільш доконана людина, вона персоніфікує школу, адміністрацію, шкільний порядок. На формування авторитету вчителя також впливають бесіди батьків з дітьми про школу. Діти з дитинства засвоюють, що вчителя потрібно слухатися, тому що це їм говорять найближчі люди – батьки. Учні молодших класів більше звертають увагу на доброту, чуйність, увічливість учителя, його одяг, м'якість у поведженні з ними й недостатньо вимогливі до методичних прийомів і знань учителів. Таким чином, тут можна говорити скоріше про авторитет ролі, ніж про авторитет особистості. При цьому в більшості випадків, особливо в першому класі, за вчителем визнається право на прийняття відповідальних рішень як у ситуації, значимій для класу в цілому в умовах навчальної й позанавчальної діяльності.

У підлітковому віці картина виявляється принципово відмінною: на даному етапі вже недостатньо одного тільки авторитету ролі. Хоча за вчителем, як правило, визнається право на прийняття відповідального рішення в ситуації, значимій для класу в цілому, і в умовах навчальної діяльності. У ситуації ж особистої зацікавленості підлітка й особливо в умовах позанавчальної діяльності така довіра авансується вчителю у меншій мірі, ніж це відбувається в молодшому шкільному віці. Таке звуження сфери авторитетного впливу, визнання авторитету лише в одній або декількох сферах визначається як специфікація авторитету. Психологічні дослідження (І.С.Кон, Н.В. Кузьміна і ін.) показали, що підлітки більш диференційовано в порівнянні з молодшими школярами підходять до оцінки особистості педагога й своїх взаємин з ним.

У старшому шкільному віці найчастіше проявляється подальше посилення особистісної вибірковості за рахунок зменшення орієнтації переважно на роль. Якісь учителі виявляються авторитетними, а якісь ні, в силу авторитетності чи не авторитетності їхньої особистості. Учні старшого віку оцінюють своїх учителів з погляду особливостей їхнього характеру (прямота, вимогливість, чуйність, правдивість і т.д.), знання свого предмета, педагогічної майстерності й суспільної активності. Авторитетом користується в цих класах такий учитель, що озброює учнів глибокими й міцними знаннями.

Отже, очевидно, що авторитет педагога в очах учнів тісно пов'язаний з його особистісними й професійними якостями. Різні якості по-різному сприймаються й оцінюються дітьми різного віку.

Принцип підкріплення авторитету. Багатьма дослідниками підкреслюється, що феномен авторитету – явище динамічне. Здобутий авторитет вимагає постійного підкріплення або підтвердження. Особливо активна динаміка оціночних суджень у підлітковому віці. В силу своїх вікових особливостей підлітки частіше вимагають від учителя підкріплення «завойованих» позицій. Дана закономірність у більшій мірі виявляється у роботі зі старшими підлітками.

Принцип активної особистісної позиції учителя у формуванні авторитету. Формування авторитетних стосунків і їх закріплення передбачає активну особистісну позицію в цьому процесі самого педагога.

Принцип поєднання поваги з вимогливістю. Важливо, щоб під час спілкування з класним керівником учні відчували, що кожен з них є індивідуальністю і цінністю, а не засобом досягнення педагогічної мети. Класний керівник повинен створити умови для самореалізації кожної особистості, і запорукою є не тільки атмосфера довіри і любові, але й поєднання поваги з вимогливістю, що забезпечить ствердження авторитету педагога і віру у власні сили вихованців.

Зрозуміло, що становлення педагогічного авторитету не є миттєвим. На основі аналізу психологічних досліджень можна виокремити декілька стадій становлення авторитету класного керівника.

1. Класний керівник – *джерело інформації*. Стосунки, які характеризують початкову стадію формування відносин авторитетності, засновані на значущості педагога як джерела важливої для учня інформації. Специфічність інформації, якою ділиться з вихованцями класний керівник, полягає в її соціально значущому характері, тобто педагог фіксує увагу учнів на вміннях та навичках, особистісних якостях, які забезпечують адаптацію до шкільного життя, майбутнього життя в суспільстві.

2. Класний керівник – *референтна особа*. На наступному кроці формування авторитету педагога важливою для учнів є не тільки інформація, за якою вони звертаються до класного керівника, але й її оцінка даною особою. У психології така позиція називається референтною, тобто точка зору цієї особи визнається важливою і виступає як необхідна основа для дій в умовах, важливих для учня. Цей тип стосунків, на відміну від першої стадії становлення авторитету, характеризується «особистісним баченням», «особистісним розумінням». Висока референтність класного керівника не виключає можливості несприйняття його ціннісних орієнтацій, але найважливішим залишається те, що ставлення референтного педагога до певних життєвих обставин виконує роль своєрідного орієнтира у житті, його думку враховують під час розв'язання як особистісних, так і загальногрупових завдань.

3. Класний керівник – *авторитетна особа*. Ця стадія характеризується якісно вищим, ніж два попередні етапи, рівнем важливості позиції педагога для учнів. Авторитетному вчителю авансується довіра, його думка визнається правильною, сприймається як керівництво до дії, а успіх очікується і передбачається. Такі стосунки є прикладом яскраво вираженої особистісної переваги і мають глибоке емоційне забарвлення. Позиція «джерело інформації» не гарантує класному керівнику високого референтного стану, авторитетних стосунків. Референтний педагог, виступаючи особистісно важливим джерелом інформації, далеко не завжди може бути авторитетним. Класний керівник повинен прагнути особистісного авторитету в учнів, що забезпечить йому досягання всіх можливих проявів авторитетних стосунків, «джерела інформації», референтної та авторитетної особи.

Проведений аналіз дає підстави сформулювати низку висновків щодо розуміння сутності та особливостей формування авторитету класного керівника.

1. Авторитет є одним із визначальних чинників ефективності діяльності класного керівника. Саме авторитет є тим особистісним чинником, який спонукає учнів дослухатися до думок і порад педагога, довіряти його настановам, приймати його цінності й переконання, наслідувати його поведінку.

2. Авторитет класного керівника є відносно стійким емоційно-ціннісним ставленням учнів до вчителя, в якому у певному співвідношенні поєднуються почуття симпатії, довіри, поваги і захоплення. Якісні відмінності між почуттями симпатії і поваги дають підстави для виокремлення двох типів педагогічного авторитету, перший з яких ґрунтується переважно на симпатії та вдячності, інший – на повазі та визнанні.

3. Авторитетність класного керівника виявляється в його суб'єктивній значущості для учнів, добровільному прийнятті його впливів, що ґрунтується на визнанні достоїнств педагога. Авторитет класного керівника в очах учнів – це визнання за ним права приймати відповідальні рішення в різних ситуаціях спільної діяльності, а також значущість для учнів професійних, громадянських і духовних якостей особистості вчителя.

4. Формування авторитету класного керівника залежить від багатьох суб'єктивних і об'єктивних чинників. Авторитет класного керівника є складним комплексним утворенням, у структурі якого можна виокремити такі компоненти: професійний (ерудиція, методична майстерність, педагогічна техніка тощо); особистісний (риси характеру, які є передумовами формування авторитету: чуйність, упевненість в собі, привабливість тощо); ціннісний (моральні, естетичні цінності, носієм яких є педагог); культурологічний (культура поведінки, кругозір, стиль спілкування, культура педагога в найширшому її розумінні); соціальний (соціальна значущість професії, її соціальний престиж; соціальні (професійні) стереотипи та ін.); рольовий (займана посада, права і обов'язки та ін.).

5. Формування авторитету класного керівника значною мірою залежить від вікових особливостей учнів. У молодшому шкільному віці учні визнають авторитет учителя, як правило, у першу чергу в силу авторитетності для них самої рольової позиції педагога. У підлітковому віці вже недостатньо одного тільки авторитету ролі. Підлітки більш критично у порівнянні з молодшими школярами підходять до оцінки особистості педагога й своїх взаємин з ним. У старшому шкільному віці посилюється орієнтація учнів на особистісні та професійні якості вчителя. Учні середнього й старшого віку оцінюють своїх учителів з погляду особливостей їхнього характеру, знання свого предмета й педагогічної майстерності.

6. Формування авторитету класного керівника можливе за умови дотримання низки принципів: принцип успіху в суспільній діяльності; принцип врахування ціннісних орієнтацій і потреб учнів; принцип суб'єкт-суб'єктного характеру і особистісної опосередкованості авторитетних стосунків; принцип вікової опосередкованості; принцип підкріплення авторитету; принцип активної особистісної позиції учителя у формуванні авторитету; принцип поєднання поваги з вимогливістю.

7. Становлення авторитету класного керівника – це поступовий процес, в якому можна виокремити три послідовні стадії: 1) на першій стадії (класного керівника – джерело інформації) авторитет визначається цінністю інформації, яка надається педагогом; 2) на другій стадії (класний керівник – референтна особа) важливою стає його оцінка інформації, його особистісне бачення; 3) на третій стадії (класний керівник – авторитетна особа) формується справжній авторитет, коли педагогові авансується довіра з боку учнів, його думка визнається завжди правильною, сприймається як керівництво до дії.

Література

1. Академічний тлумачний словник (1970–1980). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/avtorytet>
2. Андриади И.П. Основы педагогического мастерства / И.П. Андриади. – Москва: Издательский центр «Академия», 1999. – 160 с.
3. Галузяк В. М. А.С. Макаренко і В.О. Сухомлинський: дві парадигми виховання / М.І. Сметанський, В. М. Галузяк // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2000. – №7. – С. 35-40.
4. Галузяк В. М. Две личности – две парадигмы воспитания / В. М. Галузяк, Н.И. Сметанский // Педагогика. – 2002. – №3. – С. 83-88.
5. Галузяк В. М. Особистісна референтність вихователя: її сутність і типи / В. М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 46. – Вінниця, 2016. – С. 142-148.
6. Галузяк В. М. Педагогічна влада та її виховний потенціал / В. М. Галузяк, М.І. Сметанський // Педагогіка і психологія. – 1996. – №4. – С.32-38.
7. Галузяк В. М. Педагогічна влада: сутність, форми, ефекти / В. М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 44. – Вінниця, 2015. – С. 9-17.
8. Галузяк В. М. Проблема личностной референтности педагога / В. М. Галузяк, Н.И. Сметанский // Педагогика. – 1998. – №3. – С.18-24.
9. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва: ИКЦ «МарТ», 2005. – 448 с.
10. Кондратьев М.Ю. Слагаемые авторитета. – М.: Знание, 1988. – 78 с.
11. Корнетов Г.Б. Педагогическая власть / Г.Б. Корнетов // Историческое и теоретическое осмысление педагогических феноменов. – М.: АСОУ, 2012. – С. 114-149.
12. Макаренко А.С. О воспитании / А.С. Макаренко. – М.: Школьная Пресса, 2003. – 192с.
13. Морева Н. А. Основы педагогического мастерства : учеб. пособие для вузов / Н.А. Морева. – М.: Просвещение, 2006. – 320 с.
14. Самуйленков Д.Ф. Мастерство, педагогический такт и авторитет учителя / Д.Ф. Самуйленков. – Смоленск: Смоленское книжное издательство, 1961. – 213 с.
15. Сеница И. Е. Педагогический такт и мастерство учителя / И. Е. Сеница. – М. : Педагогика. – 1983. – 248 с.
16. Станкин М.И. Профессиональные способности педагога: акмеология воспитания и обучения / М.И. Станкин. – Москва: МПСИ: Флинта, 1998. – 368 с.
17. Страхов И.В. Психология педагогического такта / И.В. Страхов. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1966. – 280 с.
18. Фромм Э. Искусство любить / Э. Фромм – М.: АСТ, 2014. – 224 с.